

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г. С. КОСТЮКА**

ПІДЛІСНА СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 373.3.015.31.091.33:077(477)(043.3)

**ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ
ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, лабораторія психології навчання ім. І.О. Синиці

Науковий керівник:

дійсний член НАПН України, Заслужений діяч науки і техніки України, доктор психологічних наук, професор **Максименко Сергій Дмитрович**, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, директор

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор **Павелків Роман Володимирович**, Рівненський державний гуманітарний університет, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології, проректор

кандидат психологічних наук, доцент **Максимов Микола Володимирович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра психології розвитку, доцент

Захист відбудеться 12 травня 2021 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.453.02 в Інституті психології імені Г.С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ, вул. Паньківська, 2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, Київ, вул. Паньківська, 2.

Автореферат розісланий «12» квітня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Я.М. Омельченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Гуманістичне оновлення школи неможливе без актуалізації внутрішнього потенціалу учнів у процесі тих діяльностей, які природно забезпечують саморозвиток дитячої особистості. Виникає потреба у нових методах інтерактивного навчання, оскільки актуальним є психолого-педагогічний супровід освітнього процесу, який спрямований на створення соціально-психологічних умов для емоційного благополуччя, успішного розвитку, виховання і навчання дитини в ситуаціях соціально-педагогічних взаємодій, організованих в рамках закладу освіти.

Сучасна психолого-педагогічна наука має значний доробок з розвитку особистості у різних видах діяльності. Згідно з теоретичними положеннями Б.Г. Ананьєва, Л.С. Виготського, В.В. Давидова, Г.С. Костюка, О.М. Леонтьєва, С.Д. Максименка, С.Л. Рубінштейна та ін. діяльність розглядається як основа психічного розвитку та становлення особистості. При цьому особливою формою діяльності вчені виділяють учбову діяльність.

Проблема пошуку нових методів розвитку психічних процесів у дітей набирає особливої актуальності в наш час, оскільки реалії сьогодення зумовили зміни цілей і цінностей розвитку освіти. Перенасиченість інформаційного простору призвела до появи зовсім інших дітей, яким потрібен дещо інший підхід до навчання і виховання.

Виходячи з того, що гра є провідною діяльністю дошкільників, а з переходом до умов навчальної діяльності у молодших школярів настає в житті переломний момент, гра повинна бути неодмінним атрибутом кожного уроку.

Розв'язання цих проблем можливе лише на основі впровадження новітніх освітніх технологій, які б дозволили всебічний розвиток особистості. Однією з таких технологій є інтерактивне навчання у взаємозв'язку з психологічним супроводом.

Інтерактивне навчання є специфічною формою організації пізнавальної діяльності, яка має передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Цей феномен досліджували: Б.Г. Ананьєв, Г.О. Балл, Л.І. Божович, В.В. Давидов, А.К. Маркова, С.Д. Максименко, Ю.І. Машбиць, В.В. Рибалка, М.Л. Смульсон.

Варто зазначити, що незважаючи на численні дослідження інтерактивного навчання, недостатньою мірою враховувалися психологічні особливості молодших школярів 1–2 класів, у порівнянні з учнями 3–4 класів. Проте, необхідно зазначити, що у Державному стандарті НУШ початкова освіта має такі цикли, як 1–2 і 3–4 класи, що враховують вікові особливості розвитку та потреби дітей і уможлиблюють подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти. Тому нами було доведено, що інтерактивне навчання, зокрема психологічні ігри, більш доцільно застосовувати в першому циклі для дітей віком 6–7 років, коли продовжують розвиватися основні пізнавальні властивості і процеси (сприймання, увага, пам'ять, уява, мислення та мовлення). Відповідно в другому циклі (8–10 років), коли пізнавальні процеси перетворюються на вищі психічні функції, психологічні ігри використовуються рідше як елементи уроків, коли в них виникає потреба.

Із аналізу вище вказаних проблем можемо зробити висновок про необхідність оптимізації розвитку суб'єкта учіння вже на початковому етапі формування учбової

діяльності (як провідної в молодшому шкільному віці) та розроблення тих форм і способів навчання, що сприятимуть вияву внутрішнього потенціалу учня. Такий підхід повинен спиратися на глибоке теоретичне опрацювання сутності суб'єкта учіння, його психологічних характеристик і психологічних передумов його розвитку.

Отже, аналіз теоретичних напрацювань і стан педагогічної практики підтверджують актуальність спеціальної наукової розробки нових методів інтерактивного навчання, пов'язаних з навчально-ігровою діяльністю учнів молодшого шкільного віку. Наведені вище міркування та актуальність окресленої проблеми у сучасній психологічній літературі зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Інтерактивне навчання як чинник розвитку особистості молодшого школяра»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень лабораторії психології навчання ім. І.О. Синиці Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України: «Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі» (державний реєстраційний номер – 0114U000602), 2014–2017 рр. та «Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми» (реєстраційний номер – 0118U003093) 2018–2020 рр. Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 1 від 28.01. 2016 р.) й узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 3 від 29.03.2016 р.).

Об'єкт дослідження – особистість молодшого школяра.

Предмет дослідження – психологічні особливості інтерактивного навчання як чинника розвитку особистості молодшого школяра.

Мета роботи полягає у дослідженні змісту, показників та особливостей впливу інтерактивного навчання та психологічного супроводу на розвиток і становлення особистості молодших школярів в умовах закладу освіти.

Гіпотеза нашого дослідження полягає в припущенні, що створення та впровадження в навчально-виховний процес інноваційних психологічних технологій розвитку особистості учня дадуть можливість максимально оптимізувати процес його повноцінного особистісного розвитку.

Для досягнення мети й перевірки гіпотези дослідження нами були поставлені такі **завдання**:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми учбової діяльності, інтерактивного навчання та психологічного супроводу.

2. Обґрунтувати зміст, показники та особливості впливу інтерактивного навчання та психологічного супроводу на особистість.

3. Емпірично дослідити вплив інтерактивного навчання на розвиток психічних процесів, зокрема розумовий розвиток молодших школярів.

4. Визначити роль інтерактивного навчання, зокрема психологічних ігор та постійного психологічного супроводу організації пізнавальної діяльності, розвитку внутрішнього потенціалу та становлення особистості молодших школярів.

5. Розробити та апробувати програму розвитку особистості молодших школярів засобами психолого-педагогічного впливу, на базі якої розробити методичні

рекомендації для вчителів молодших класів з метою забезпечення позитивного впливу інтерактивного навчання на розвиток особистості молодшого школяра.

Теоретико-методологічною основою дослідження став системний розгляд проблем інтерактивного навчання у психології (Б.Г. Ананьєв, Г.О. Балл, Л.І. Божович, В.В. Давидов, А.К. Маркова, С.Д. Максименко, Ю.І. Машбиць, В.В. Рибалка, М.Л. Смульсон); розвитку особистості у різних видах діяльності (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, В.В. Давидов, Г.С. Костюк, О.М. Леонтєв, С.Д. Максименко); розробка інтерактивного навчання (Н.В. Артикуца, А.В. Євдокимов, М. А. Косолапова, Т.О. Ліщук, Г.П. П'ятакова, А.А. Панченков, О. І. Пометун, М.І. Скрипник, Л.В. Пироженко, С.О. Сисоєва, Л. М. Сільченко та ін.), активності особистості, активізації навчально-пізнавальної діяльності (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, Дж. Дьюї, О.М. Леонтєв, С.Л. Рубінштейн, Ж.Ж. Руссо та інші), психологічного змісту інноваційних технологій, що реалізуються у початкових класах загальноосвітніх шкіл (Н.М. Дятленко, Л.О. Калмикова, О.Л. Кононко, С.Є. Кулачківська, С.О. Ладивір, Т.О. Пироженко).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених у дисертації завдань та досягнення мети використано загальнонаукові **методи**:

теоретичні – аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження нових методів інтерактивного навчання та постійного психологічного супроводу на розвиток особистості молодшого школяра;

емпіричні: психолого-педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи), спостереження, бесіда, методи активного соціально-психологічного навчання, психодіагностичні методи: соціометричний метод (Дж. Морено); проективна методика «Школа звірів» (автори Н. В'юнова, К. Гайдар), тест «Сходінки», тест шкільної тривожності Філіпса; коректурна проба «Кільця Ландольта» (вибірковість уваги); методика для вивчення концентрації та стійкості уваги (модифікація методу П'єрона-Рузера); методика на визначення розумового розвитку молодших школярів Е.Ф. Замбацявічене; тест творчого мислення Торенса (креативність); шкалована оцінка ПФС;

статистичні: кореляційний, аналіз з наступною якісною інтерпретацією та змістовим узагальненням емпіричних даних. Обробку даних виконано за допомогою комп'ютерного пакету системних програм IBM SPSS Statistics (версія 23). Був використаний інструментарій параметричної і непараметричної статистики. Серед застосованих методів – первинні описові характеристики (знаходження середніх величин, стандартного квадратичного відхилення, процентних співвідношень), перевірка статистичних гіпотез (критерії Стюдента і Манна-Уїтні) і кореляційний аналіз. Статистичний аналіз застосовувався поряд з якісним та інтерпретацією отриманих результатів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше:

– *визначено* поняття інтерактивного навчання як чинника розвитку особистості молодшого школяра;

– *з'ясовано*, що інтерактивне навчання у поєднанні з постійним психологічним супроводом позитивно впливає на розвиток розумових здібностей молодшого школяра;

– *обґрунтовано та розроблено* новий методичний прийом «психологічна гра», доведено його відношення до інтерактивних засобів навчання. Виявлено умови, спрямовані на підвищення загального психічного розвитку молодших школярів;

– *встановлено*, що ефективним засобом розвитку розумових здібностей молодшого школяра є нові методи інтерактивного навчання, зокрема психологічна гра в поєднанні з постійним психологічним супроводом;

– *доведено* вплив інтерактивного навчання на: формування в учнів високого рівня мотивації до навчання та рівень згуртованості класних колективів; покращення вибірковості і концентрації уваги; розвиток логічної і механічної пам'яті; зниження рівня тривожності у молодших школярів;

– *розроблено та впроваджено* методичні рекомендації, які допомагають активізувати пізнавальні процеси учнів, позитивно позначаються на мотивації учіння, приводять до зниження рівня тривожності, забезпечують комфортне й ефективне опанування знань та навичок під час навчально-виховного процесу;

– *набули* подальшого розвитку: уявлення про доцільність впливу психологічного супроводу у поєднанні з новими методами інтерактивного навчання на розвиток особистості молодшого школяра.

Теоретичне значення полягає в висвітленні чинників розвитку особистості молодшого школяра, теоретичному обґрунтуванні впливу інтерактивного навчання та психологічного супроводу, окресленні шляхів оптимізації психічних процесів у молодших школярів, обґрунтуванні психологічних умов для саморозвитку та самореалізації учнів початкових класів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані результати можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень. Отримані дані дослідження зможуть збагатити практику психологічних питань діагностичної, розвивальної, виховної роботи в закладах освіти, сприяти розв'язанню завдань психологічного супроводу, спрямовувати зусилля психологів та вчителів на використання нових ефективних методів інтерактивного навчання. Запропонована нами Програма розвитку особистості молодшого школяра, яка включає в себе метод психологічної гри та постійний психологічний супровід дозволить активізувати пізнавальну діяльність молодших школярів, створити умови для саморозвитку молодших школярів. Здобутки дослідження рекомендовано використовувати у своїй роботі вчителям, практичним психологам, вихователям груп подовженого дня, при підготовці та підвищенні кваліфікації працівників освіти.

Організація й експериментальна база дослідження.

Дослідження проводилося упродовж 2012 – 2020 рр. на базі Києво-Печерського ліцею №171 «Лідер» м. Києва. Дослідження проводилося в рамках Всеукраїнського експерименту: «Психологічні засади інноваційних технологій розвитку особистості» на базі Києво-Печерського ліцею № 171 «Лідер» (Наказ МОН № 414 від 9 квітня 2015 року) і було лонгitudним.

Вибірку дослідження склали 366 учнів початкових класів, віком 6-10 років.

Достовірність і надійність одержаних результатів забезпечені методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій; використанням комплексу методів і методик, які є адекватними предмету, меті та завданням дослідження; поєднанням

кількісного та якісного аналізів експериментальних даних; застосуванням методів математичної статистики.

Результати дослідження впроваджено у практику роботи ЗНЗ № 134 м. Києва (довідка № 1 від 11.01.2021 р.), ЗНЗ №334 м. Києва (довідка № 02–02/19 від 10.02.2021), Києво-Печерського ліцею №171 «Лідер» (довідка №14 від 10.02.2021р.), ЗНЗ № 214 (довідка №11–5/16) від 18.02.2021) та розглянуто на засіданні кафедри прикладної психології Національного педагогічного університету м. Києва ім. М.П. Драгоманова (витяг з протоколу засідання кафедри практичної психології № 6 від 23 грудня 2020 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на засіданнях лабораторії психології навчання ім. І.О. Синиці Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, науково-практичних конференціях різного рівня, у межах психологічних клубів, на наукових сесіях та методологічних семінарах: науково-практичний семінар «Впровадження психологічних методів, прийомів, ігор в навчально-виховний процес загальноосвітнього навчального закладу» (м. Київ, 2012), методологічному семінарі для вчителів у рамках Всеукраїнського експерименту: «Психологічні засади інноваційних технологій розвитку особистості» на базі Долинської середньої школи Івано-Франківської області «Застосування психологічних методів у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів» (сmt Долина, 2016), Всеукраїнській конференції «Реформування української середньої школи: інновації у навчально-виховному процесі та оцінюванні» (м. Київ, 2016), тижні психології – 2017, семінарі для вчителів «Використання психологічних методів у навчально-виховному процесі» (м. Львів, 2018), Міжнародній науково-практичній конференції (15–22 серпня 2019, м. Софія, Болгарія); Міжнародній науково-практичній конференції (30 серпня – 7 вересня, 2019, м. Шефїлд, Великобританія), Міжнародній науково-практичній конференції (26–27 вересня 2019, м. Херсон), IV Міжнародній науково-практичній конференції “European scientific discussions”, (26–28 лютого 2021, Рим, Італія).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно. Усі сформульовані наукові положення, отримані емпіричні дані та висновки обґрунтовано на основі власних досліджень здобувача.

У методичному посібнику «Психологічні ігри як засіб інтерактивного навчання у початковій школі», що написана у співавторстві з С.Д. Максименко та Н.М. Панасенко, авторський внесок здобувача становить 70% і полягає в аналізі результатів досліджень та формулюванні висновків.

У двох методичних посібниках, які є результатом спільної науково-експериментальної роботи Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України та Києво-Печерського ліцею №171 «Лідер», авторський внесок здобувача становить 5 % та 15% і полягає у викладі теоретичного та методичного матеріалів щодо психологічного супроводу, з використанням різних прийомів нового інтерактивного методу психологічна гра.

У дисертації ідеї та розробки, які належать співавторам зазначених публікацій, не використовувалися.

Публікації. Основний зміст та результати дисертаційного дослідження відображено у 9 публікаціях автора: 3 статті представлено у фахових наукових виданнях, включених

до переліку, затвердженого МОН України; 2 статті у збірниках, включених до наукометричних баз даних; 4 статті – у збірках матеріалів науково-практичних конференцій, які додатково відображають результати дисертації.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 310 найменувань, і 4 додатки. Основний обсяг роботи складає 172 сторінки машинописного тексту. Повний обсяг дисертації становить 245 сторінок. Дисертація містить 15 таблиць (14 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; визначено основні проблеми, пов'язані з обраною темою; сформульовано мету, об'єкт, предмет і завдання роботи; розкрито теоретико-методологічну основу дослідження та обґрунтовано вибір методів його проведення; висвітлено наукову новизну роботи, її практичне значення; особистий внесок здобувача; надано інформацію про публікації.

У **першому розділі** «**Стан проблеми і теоретичні засади дослідження інтерактивного навчання як чинника розвитку особистості молодшого школяра**» розкрито теоретико-методологічну базу дослідження, здійснено аналіз теоретичних положень із проблеми інтерактивного навчання та його впливу на розвиток особистості молодшого школяра.

Аналіз теоретичних напрацювань і стан педагогічної практики підтверджують актуальність спеціальної наукової розробки проблеми ігрової діяльності учнів як виду інтерактивного навчання молодших школярів. Проте для молодших школярів характерним є й те, що, передусім, у них зберігається потреба у грі. Ігрова діяльність має велике значення для розвитку спонукальної сфери учня, сприяє розвитку свідомого бажання вчитися. Саме використання інтерактивних методів дає змогу поєднати гру та навчання.

Проблема інтерактивного навчання викликає великий інтерес українських психологів і педагогів, що підтверджено фактом безперервного зростання кількості й загального обсягу публікацій, безпосередньо пов'язаних із цією проблемою. Цей феномен досліджували: Б.Г. Ананьєв, Г.О. Балл, Л.І. Божович, В.В. Давидов, А.К. Маркова, С.Д. Максименко, Ю.І. Машбиць, В.В. Рибалка, М.Л. Смульсон, О.А. Комар, В.Ф. Комаров, Г.П. П'ятакова, Л.В. Пироженко, О. І. Пометун та інші.

Інтерактивне навчання – це специфічна форма організації пізнавальної діяльності, що має передбачувану мету: створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність, яка потребує різностороннього типу комунікації, коли комунікаційні зв'язки виникають не тільки між учителем і учнями, а й між усіма учнями, а педагог стає рівноправним учасником навчальної діяльності.

Гра, як один з видів інтерактивного навчання, відіграє важливу роль у роботі з молодшими школярами, тому що гра – надзвичайно потужний засіб розвитку здібностей учнів початкової школи. Під час гри активізуються психологічні процеси, зокрема: увага, запам'ятовування, інтерес, сприйняття і мислення, знижується рівень

тривожності. Гра допомагає організувати, розвивати учнів, розширити їхні пізнавальні можливості, виховувати особистість.

Розроблений і впроваджений авторський метод «психологічна гра» дає змогу вільно засвоювати знання, сприяє створенню комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність, впевненість у собі. Водночас психологічна гра передбачає можливість молодшим школярам навчатись, граючись, покращує співпрацю зі своїми ровесниками, уможливорює природне прагнення до спілкування, що загалом забезпечує досягнення високих результатів навчання.

Важливість ефективного психологічного супроводу навчання учнів зростає з кожним роком. Це обумовлено тим, що, з одного боку, вимоги та умови навчання зумовлюють постійне зростання вимог до психічних та фізичних можливостей учнів, а з іншого – із загальними негативними тенденціями у динаміці стану їх психосоматичного здоров'я.

Основним також є забезпечення кожному учневі таких умов, за яких він міг би максимально реалізувати свої потенційні можливості та здібності. Вважаємо, що необхідно впроваджувати в освітній процес уроків нового типу, де поряд із звичайними засобами і прийомами навчання впроваджуватимуться психологічні ігри.

У другому розділі роботи «Емпіричне дослідження особливостей впливу інтерактивного навчання як чинника розвитку особистості молодшого школяра» представлено характеристику вибірки, методологію та організацію емпіричного дослідження, а також обґрунтовується застосування методичного інструментарію. Проаналізовано результати експериментального дослідження інтерактивного навчання як чинника розвитку особистості молодшого школяра та його особливостей.

Емпіричне дослідження здійснювалось за допомогою таких психодіагностичних методик: методика «Школа звірів» (автори Н. В'юнова, К. Гайдар); тест шкільної тривожності Філіпса; методика «Сходинки», розроблена та перевірена В.Г. Щур; коректурна проба «Кільця Ландольта» (дослідження вибіркової уваги); соціометричний метод (Дж. Морено); методика для вивчення концентрації та стійкості уваги (модифікація методу П'єрона-Рузера); методика на визначення розумового розвитку молодших школярів (Е.Ф. Замбацявічене); тест творчого мислення П.Торренса (дослідження креативності); шкалована самооцінка ПФС.

У дослідженні взяли участь 366 молодших школярів, пілотажний етап – 111 учнів паралелі «Б» початкової школи (2012–2015), 129 респондентів експериментальної групи паралель «Б» та 126 респондентів паралелі «А», які виступили як контрольна група.

Емпіричного дослідження включало такі етапи: *пілотажний*, під час якого проводилось вивчення теоретичних підходів до інтерактивного навчання, відбір та валідація психологічних ігор (2012–2015 рр.); *констатувальний* (2016–2019 р.р.), робота під час якого базувалась на результатах попереднього етапу та *формульальний* (2016–2020 р.р.), особливістю якого є постійний взаємозв'язок констатувального і формульального етапів дослідження.

На пілотажному етапі дослідження (2012–2015) крім теоретичного аналізу були визначені базові поняття дослідження, розроблено концепцію роботи, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання експерименту, проводилися перші спроби досліджень розвитку психічних процесів молодших школярів.

Констатувальна частина дослідження складалася з трьох етапів.

I етап: *організаційно-прогнозуючий*, в ході якого проводився аналіз існуючих в сучасній психологічній та педагогічній науці інноваційних технологій навчання, розвитку, проектування, формування і саморозвитку особистості. На основі аналізу психологічних та педагогічних праць згідно з темою дослідження, було визначено принципи, методи та методика для проведення психолого-педагогічних досліджень за темою дисертації. Проведена психодіагностика психічних процесів та розумового розвитку молодших школярів.

II етап: *діагностично-констатувальний*, на якому здійснювалося констатувальне дослідження, спрямоване на визначення особливостей самоздійснення учнів. Розроблювались інноваційні психологічні технології розвитку особистості учня в навчально-виховному процесі. Узагальнено діагностики, визначено критерії досягнення результатів, методик діагностики, принципів аналізу. Впроваджено у практику роботи інноваційних психолого-педагогічних технологій, здійснена обробка отриманих результатів.

III етап: *науково-дослідний*, під час якого проведено апробація та аналіз особливостей застосування інноваційних психолого-педагогічних технологій розвитку особистості учнів в навчально-виховному процесі. Було створено контрольні групи для перевірки ефективності розроблених та впроваджених в навчально-виховний процес інноваційних психолого-педагогічних технологій розвитку особистості учня. Здійснено перевірку ефективності інноваційних психолого-педагогічних технологій розвитку особистості учня в експериментальних та контрольних групах. Апробовано інноваційні психолого-педагогічні технології розвитку особистості для підвищення якості освітніх послуг. А також проаналізовано та інтерпретовано емпіричні дані, отримані у процесі констатувального дослідження.

Комплексне дослідження було проведено 4 рази, за чотирма психодіагностичними зрізами. Перший психодіагностичний зріз був проведений задля визначення початкового розвитку психічних процесів першокласників. Другий та третій психодіагностичні зрізи проводились наприкінці 2 та 3 класу, щоб прослідкувати вплив психологічних супроводу та відібраних психологічних ігор на рівень розвитку психічних процесів молодших школярів. Четвертий психодіагностичний зріз проведено наприкінці навчання молодших школярів у початковій школі, з метою визначення ефективності психологічного супроводу та впливу інтерактивного навчання як чинника розвитку особистості молодшого школяра.

Аналіз результатів емпіричного дослідження показав, що в учнів експериментальної групи вищий рівень концентрації уваги, ніж в учнів контрольної групи, окрім того ці показники з кожним роком покращувались.

Встановлено, що після 1 зрізу (2016 р.) в експериментальній групі, більше половини учнів мали високий (40,6 %) і дуже високий (18,8 %) рівень шкільної тривожності. Також, виявлено значну кількість досліджуваних учнів з високим і дуже високим рівнями тривожності за факторами «переживання соціального стресу» і «фрустрація потреби у досягненні успіху», що зумовлює розвиток у них негативного і амбівалентного ставлення до навчання. Зауважимо, що ці показники в них є набагато вищими, у порівнянні з показниками загальношкільної тривожності.

З метою зниження шкільної тривожності в учнів початкової школи, було включено в навчальний процес психологічні ігри, як основний елемент інтерактивного навчання.

Після проведення 4 зрізу (2019 р.) виявлено помітно позитивну динаміку в зниженні рівня тривожності. Серед учнів експериментальної групи високий рівень шкільної тривожності все ще має 1 учень (2,9 %). Але за факторами: «переживання соціального стресу», «фрустрація потреби у досягненні успіху», «страх самовираження», «страх ситуації перевірки знань», «страх невідповідності очікуванням оточуючих», «низька фізіологічна опірність стресу» та «проблеми і страхи у відносинах із учителями» спостерігається значне зниження показників.

Отже, використання психологічних ігор та створення сприятливого і безпечного середовища дозволило дітям підвищити рівень їхньої самооцінки, пережити почуття душевного комфорту, успішніше вчитися, швидко адаптуватися до викликів шкільного життя і до учбової діяльності.

Наступним етапом стало визначення рівня розвитку логічної та механічної пам'яті, креативності та уваги. Виявлено, що в експериментальній групі переважає високий рівень, середній рівень мають незначна частина досліджуваних учнів, низький рівень в них взагалі відсутній. А в учнів контрольної групи показники розвитку психічних процесів знаходяться майже на однаковому рівні, проте є нижчими, ніж в експериментальній.

Для статистичного підтвердження взаємозв'язків показників тривожності, уваги, пам'яті, креативності і рівня розумового розвитку молодших школярів, були піддані статистичній обробці в програмі IBM SPSS Statistics 23.0. Було проведено аналіз отриманих результатів та визначено наявність статистично значущих відмінностей між показниками у молодших школярів експериментальної та контрольної груп.

В експериментальній групі (констатувальний етап) було визначено значний зворотній кореляційний взаємозв'язок показників рівня тривожності із показниками: концентрації уваги ($r = -0.22$; $p \leq 0.05$), логічної пам'яті ($r = -0.22$; $p \leq 0.05$) та креативності ($r = -0.29$; $p \leq 0.01$), що вказує на взаємозалежність цих показників. Тобто, чим вищого рівня в молодшого школяра є тривожність, тим нижчого рівня в нього буде концентрація уваги, логічна пам'ять та рівень розвитку креативності. Також на основі аналізу статистично значущих кореляційних зв'язків, в експериментальному класі було виявлено зворотній кореляційний взаємозв'язок показників вибірковості уваги та креативності ($r = -0.23$; $p \leq 0.05$), що вказує на те, що чим вищого рівня в молодшого школяра є вибірковість уваги, тим нижчого рівня в нього буде креативність, і навпаки.

Виявлено, що показники рівня розумового розвитку прямо корелюють із показниками креативності ($r = 0.31$; $p \leq 0.01$), тобто у школярів, які мають більш високий рівень розумового розвитку є більш креативними.

В контрольному класі (констатувальний етап) було визначено зворотні кореляційні зв'язки показників рівня тривожності із показниками: концентрації уваги ($r = -0.24$; $p \leq 0.05$), вибірковості уваги ($r = -0.23$; $p \leq 0.05$), логічної пам'яті ($r = -0.29$; $p \leq 0.01$) та механічної пам'яті ($r = -0.26$; $p \leq 0.05$), що вказує на взаємозалежність цих показників. Тобто, чим вищого рівня в молодшого школяра є тривожність, тим нижчого рівня в

нього буде концентрація уваги, логічна і механічна пам'ять та рівень розвитку креативності.

Проте, в учнів контрольної групи було виявлено значний прямий кореляційний зв'язок між високим рівнем розумового розвитку та вибірковістю уваги ($r = 0.23$; $p \leq 0.05$). Тобто в тих школярів, які мають вищий рівень розумового розвитку, мають більш високий рівень вибіркової уваги.

У ході комплексного психодіагностичного дослідження в експериментальній групі (формульальний етап) було визначено зворотні кореляційні зв'язки показників рівня тривожності із показниками логічної пам'яті ($r = -0.22$; $p \leq 0.05$). Виявлено значущі прямі кореляційні взаємозв'язки між високим рівнем розумового розвитку і креативністю ($r = 0.31$; $p \leq 0.01$); концентрацією уваги ($r = 0.29$; $p \leq 0.01$) та логічною пам'яттю ($r = 0.28$; $p \leq 0.01$). Тобто, високий рівень тривожності в учнів експериментального класу продовжує негативно впливати на показники рівня логічної пам'яті. А от високий рівень розумового розвитку в них позитивно впливає на рівень концентрації уваги, логічної пам'яті та креативності.

І як результат, на основі аналізу статистично значущих кореляційних зв'язків, виявлено, що негативний зв'язок рівня тривожності та показниками концентрації уваги, який спостерігався під час констатувального етапу – зник.

Позаяк експериментальні дані не відповідають нормальному розподілу, то для їхньої статистичної обробки використали непараметричні тести, зокрема U-Манна Уїтні – для визначення відмінностей між показниками в учнів експериментальної та контрольної груп, отриманими на під час констатувального етапу та формульального етапів. Аналіз відмінностей можна відслідкувати в таблиці 1.

У контрольній групі під час зрізу (формульальний етап) було визначено зворотні кореляційні зв'язки показників рівня тривожності із показниками: концентрації уваги ($r = -0.27$; $p \leq 0.05$), логічної пам'яті ($r = -0.31$; $p \leq 0.01$) та механічної пам'яті ($r = -0.26$; $p \leq 0.05$); та значний прямий кореляційний взаємозв'язок між показниками високого рівня розумового розвитку та вибірковістю уваги ($r = 0.22$; $p \leq 0.05$). Отже, у школярів контрольної групи спостерігається негативний вплив тривожності на рівні концентрації уваги, логічної і механічної пам'яті та позитивний вплив високого рівня розумового розвитку на вибірковість їхньої уваги.

Таблиця 1

Аналіз відмінностей показників в учнів експериментальної групи

№	Показники	КЕ	ФЕ	U тест Манна-Уїтні
		ЕГ	ЕГ	
1	Тривожність	62,86*	50,42	U=894,0 $p \leq 0,05$
2	Вибірковість уваги	47,83	64,15*	U=945,5 $p \leq 0,05$
3	Концентрація уваги	46,49	65,06*	U=857,5 $p \leq 0,05$
4	Механічна пам'ять	53,57	53,39	U=1315,5 $p = 0,98$
5	Логічна пам'ять	47,79	62,93*	U=943,0 $p \leq 0,05$
6	Креативність	47,57	63,29*	U=928,5 $p \leq 0,05$
7	Розумовий розвиток	41,90	60,53*	U=856,0 $p \leq 0,05$

Примітки: ЕГ – експериментальна група; КЕ – констатувальний етап.; ФЕ – формульальний етап.

Аналіз відмінностей показників в учнів контрольної групи

№	Показники	КЕ	ФЕ	U тест Манна-Уїтні
		КГ	КГ	
1	Тривожність	50,42	58,58	U=1117,0 p=0,19
2	Вибірковість уваги	51,20	57,29	U=1168,5 p=0,31
3	Концентрація уваги	55,77	49,75	U=1092,5 p=0,51
4	Механічна пам'ять	55,60	50,04	U=1170,0 p=0,30
5	Логічна пам'ять	54,96	51,09	U=1223,5 p=0,68
6	Креативність	53,57	53,39	U=1315,5 p=0,98
7	Розумовий розвиток	60,75	75,53	U=769,0 p=0,087

Примітки: КГ – контрольна група; КЕ – констатувальний етап.; ФЕ – формувальний етап.

Відтак, як видно з таблиць 1 і 2, після проведення аналізу відмінностей показників, отриманих під час констатувального та формувального етапів дослідження в молодших школярів експериментальної групи, визначено значне зниження показників рівня тривожності та значне підвищення показників вибірковості і концентрації уваги, логічної пам'яті, креативності та розумового розвитку. А в учнів контрольної групи таких відмінностей ми не спостерігаємо.

Отже, відзначимо, що психодіагностичні зрізи різних років засвідчують позитивну динаміку розумового розвитку молодших школярів. Відтак, визначено, що в учнів експериментальної групи показники рівня розумового розвитку та психічних процесів протягом нашого дослідження здебільшого підвищувалися. Тому можна зробити висновок про ефективність застосування новітніх методів інтерактивного навчання та психологічного супроводу на розвиток особистості молодших школярів.

У третьому розділі «Програма розвитку особистості молодших школярів методами психолого-педагогічного впливу» наведено стратегію і програму організації формувального експерименту та оцінку ефективності програми розвитку особистості молодшого школяра, яка включає в себе метод психологічної гри та постійний психологічний супровід. Програма базувалась на ідеях Г.С. Костюка, С.Д. Максименка, Д.Б. Ельконіна, В.В. Давидова, О.О. Репкіна про взаємозв'язок навчання з саморозвитком особистості. Ми зв'язали в єдиний органічний вузол змістовну, мотиваційну і організаційну складові освітнього процесу, в якому реалізувалася ідея повноцінно-особистісного розвитку молодших школярів, коли поряд з формуванням вищих психічних функцій відбувалося формування стрижневих новоутворень, таких як цілепокладання та критичне ставлення до дійсності.

Етапами формувального експерименту визначено: організаційно-методологічний – підбір і аналіз психокорекційних методів, необхідних для побудови програми розвитку психічних процесів молодших школярів із урахуванням даних емпіричного дослідження; методично-проектувальний – розробка програми розвитку; власне формувальний – упровадження розробленої програми розвитку психічних процесів молодших школярів засобами психолого-педагогічного впливу; підсумково-

результативний – аналіз ефективності програми розвитку особистості молодших школярів.

У межах формувального експерименту розроблено й упроваджено Програму розвитку особистості молодших школярів засобами психолого-педагогічного впливу, яка спрямована на зниження рівнів шкільної тривожності учнів і формування в них високого рівня мотивації до навчання та на рівень згуртованості класних колективів; на покращення вибірковості і концентрації уваги; на покращення логічної і механічної пам'яті.

Метою програми було створення сприятливих психологічних умов для розвитку вищих психічних процесів молодших школярів та створення умов для саморозвитку та самореалізації учнів. Програма базувалася на використанні авторських психологічних ігор і постійного психолого-педагогічного супроводу молодших школярів.

В основу формувального етапу дослідження було покладено концепцію про діяльнісне опосередкування особистісного розвитку школяра, розглядаючи діяльність, як основну сферу буття дитини, коли в процесі навчально-ігрової діяльності відбувалось привласнення тієї, чи іншої здібності. Тобто відбувався процес зміни суб'єкта дитини, як особистості, здійснювалася специфічна форма трансформації структурних компонентів діяльності в якостях і властивостях особистості (Максименко С.Д. 2020). Це виступало ключовим моментом, оскільки ігрова діяльність підсилювала навчальну діяльність, а з іншого боку ця діяльність трансформувалась в особистісні якості, що привело до розвитку вищих психічних функцій: пам'яті, волі, мислення, уваги, сприйняття, мовлення та одночасно відбувався особистісний розвиток молодших школярів, коли дитина сама створює свій внутрішній світ.

На *організаційно-діагностичному етапі* обґрунтовано використання методів, програм моніторингових досліджень результатів експерименту, проведено відбір, корекцію та модифікацію психологічних ігор.

Під час *формувального етапу* проведено моніторингові дослідження, констатуючі зрізи; визначено способи запобігання та коригування можливих негативних наслідків експерименту; проведено випробування та аналіз особливостей застосування інноваційних психолого-педагогічних технологій розвитку особистості учнів: проводились ігри та діагностики; класифіковано ігри, залежно від мети уроку та завдань учителя: переключити увагу, дати відпочити, змінити вид діяльності, розвивати уяву, креативність, віру в свої можливості, чи уміння подолати гнів.

На *підсумково-результативному етапі* розроблено та апробовано програму розвитку особистості молодших школярів психолого-педагогічними методами, надано рекомендації щодо впровадження інноваційних психолого-педагогічних технологій розвитку особистості, зокрема психологічного супроводу та нового методу інтерактивного навчання – психологічної гри; проведено аналіз результатів впливу нових методів на розвиток особистості молодших школярів; здійснена робота з батьками; проведено майстер-класи з впровадження інноваційних психолого-педагогічних технологій розвитку особистості навчально-виховний процес; підбито підсумок формувального етапу дослідження.

З метою стимуляції та розвитку психічних процесів та розумового розвитку в учнів початкової школи, було включено в навчальний процес психологічні ігри, як основний елемент інтерактивного навчання.

На основі аналізу результатів апробації методу «психологічна гра», встановлено, що у 17% учасників формувального експерименту виявлено підвищення рівня розумового розвитку. Під час гри відбувалася проста річ, коли об'єктивна діалектика речей перетворювалася в суб'єктивну діалектику ідей (Максименко С.Д. 2020). Найвагоміші зміни відбулися у розвитку концентрації та вибірковості уваги, креативності та розумовому розвитку.

З метою підвищення ефективності програми надано класифікацію і характеристику авторських психологічних ігор. На основі отриманих результатів даються методичні рекомендації щодо проведення психологічних ігор, розвитку пам'яті, підвищення самооцінки учнів та додаткових умов для створення безпечного психолого-педагогічного середовища.

Паралельно з дослідженням розвитку психічних процесів молодших школярів проводилось вивчення впливу психологічного супроводу на особистість учнів початкової школи. В нашому дослідженні було розглянуто такий найбільш адаптаційно значущий чинник психологічного супроводу як рівень мотивації до навчання.

Дослідження мотивації до навчання, як складової психологічного супроводу, проводилось за результатами шкалової оцінки ФПС (задоволеність від навчання).

З таблиці 3 видно, що в учнів експериментальної групи переважають вищі рівні мотивації до навчання.

Таблиця 3

Порівняльний аналіз результатів діагностики ПФС в експериментальній і контрольній групі під час комплексних діагностичних зрізів

Показники ПФС	1 зріз		2 зріз		3 зріз		4 зріз	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	5%	5%	9%	6%	11%	8%	16%	10%
Вищий за середній	12%	9%	14%	12%	21%	20%	28%	22%
Середній	48%	43%	44%	45%	42%	26%	34%	34%
Нижчий за середній	24%	31%	23%	33%	20%	33%	20%	22%
Низький	11%	14%	10%	14%	6%	13%	2%	12%
Всього	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Примітки: ЕГ – експериментальна група; КГ – контрольна група.

1 зріз – 2016 р.; 2 зріз – 2017 р.; 3 зріз – 2018 р.; 4 зріз – 2019 р.

Отже, результати дослідження підтверджують високу мотивацію учнів до навчання, а також достатній рівень особистісного розвитку особистості молодших школярів. Можна стверджувати, що мотивація є обов'язковим компонентом навчальної діяльності, кінцевим результатом якої виступає успішна навчальна діяльність, засвоєння знань, умінь, навичок, необхідних для подальшого ефективного використання в житті.

Емпіричним шляхом з'ясовано, що мотивація учнів до навчання, а також достатній рівень згуртованості класних колективів на високому рівні. Позитивне (відповідальне) ставлення школяра до навчання вмотивоване методом позитивного підкріплення, що в умовах НУШ, коли відсутнє оцінювання, просто необхідне, характеризується стійкістю і неповторністю мотиваційної сфери; умінням ставити перспективні, нестандартні цілі та реалізовувати їх; умінням долати перешкоди задля досягнення мети.

Статистичний аналіз показників визначення рівня мотивації визначався за показниками: «зацікавленість у навчанні», «задоволеність від навчання» та «бажання вчитися».

Про важливість показників ставлення до навчання як складової адаптаційного компонента свідчить також встановлення достовірних кореляційних зв'язків між цими показниками та середнім балом успішності молодших школярів: «зацікавленість у навчанні» ($r = 0.30$; $p \leq 0.01$), «задоволеність від навчання» ($r = 0.35$; $p \leq 0.01$), та «бажання навчатися» ($r = 0.37$; $p \leq 0.01$), що представлено у таблиці 4.

Таблиця 4

Кореляційний аналіз показників за методикою шкалою самооцінки ПФС та середнього балу успішності експериментальної групи 2019р.

№	Показник самооцінки	Середній бал успішності	
		r	p
1.	Зацікавленість у навчанні	,30*	,006
2.	Задоволеність від навчання	,35	,002
3.	Бажання вчитися	,37	,001

Примітки: 1) * – зміни достовірні на рівні $p \leq 0,05$;

Таблиця 5

Кореляційний аналіз показників за методикою шкалою самооцінки ПФС та середнього балу успішності контрольної групи 2019р.

№	Показник самооцінки	Середній бал успішності	
		r	p
1.	Зацікавленість у навчанні	,03*	,765
2.	Задоволеність від навчання	,18*	,067
3.	Бажання вчитися	,19*	,051

Примітки: 1) * – зміни достовірні на рівні $p \leq 0,05$;

Як видно із таблиць 4 і 5, в експериментальній та контрольній групі в результаті формування експерименту зафіксовано суттєві відмінності.

Отже, відзначимо, що досліджувані експериментальної групи з більшою зацікавленістю в навчанні, задоволеністю від нього та більшим бажанням вчитися вирізняються вищою ефективністю навчальної діяльності, що відповідно приводило до отримання ними вищих балів та високих показників під час різних олімпіад.

Описані вище якісні зміни серед досліджуваних експериментальної групи підтверджують ефективність запровадження розробленої авторської програми розвитку особистості молодших школярів методами психолого-педагогічного впливу.

Підтверджено, що саме інтерактивне навчання та постійний психологічний супровід, як специфічна форма організації пізнавальної діяльності, сприяють створенню безпечного освітнього середовища, яке відповідно і слугує активному розвитку психічних процесів молодших школярів, таких як пам'ять, увага, уява, креативність та відповідно сприяють розкриттю внутрішнього потенціалу молодших школярів і виступають чинником розвитку особистості.

Встановлено, що навчання, зокрема інтерактивне, відносять до зовнішніх чинників розвитку особистості, так як всі фактори: і середовище, і виховання, і спілкування тісно пов'язані з процесом навчання.

Доведено позитивний вплив нових методів інтерактивного навчання, зокрема психологічних ігор у взаємозв'язку з постійним психолого-педагогічним супроводом на розвиток самосвідомості та самоорганізації молодших школярів. Можна вважати розроблення нових форм і методів інтерактивного навчання, такими, які сприяють вияву внутрішнього потенціалу учнів, а також створюють умови для саморозвитку та самоздійснення особистості молодших школярів.

На основі викладеного вище, з'ясовано, що застосування психологічного супроводу та психологічної гри як елементу інтерактивного уроку, мають позитивний вплив, що уможливорює підвищення самооцінки молодших школярів, допомагає пережити почуття душевного комфорту, успішніше вчитися, швидко адаптуватися до шкільного життя і досягати кращих результатів в учбовій діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та емпіричне дослідження впливу інтерактивного навчання на розвиток особистості молодшого школяра.

Отримані результати підтверджують досягнення мети і вирішення поставлених дослідницьких завдань, що дозволяє сформулювати такі висновки:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми учбової діяльності та інтерактивного навчання встановлено, що саме інтерактивне навчання дає змогу поєднати гру та навчання, з метою забезпечення кожному учневі таких умов, за яких він міг би найкращим чином реалізувати свої потенційні можливості та здібності. Аналіз наукових джерел вказує на необхідність оптимізації розвитку суб'єкта учіння вже на початковому етапі формування учбової діяльності (як провідної в молодшому шкільному віці) та розроблення тих форм і методів інтерактивного навчання, які сприятимуть вияву внутрішнього потенціалу учня.

Визначено положення про те, що сучасна освіта має забезпечувати умови як для повноцінного психічного і соціального розвитку молодших школярів, так і для засвоєння певної системи знань та закладати основу для подальшого саморозвитку. Впровадження психологічного супроводу має сприяти ефективному навчанню учнів, а з іншого – запобігати погіршенню їх психічного та фізичного стану. Визначена важливість ефективного психологічного супроводу навчання учнів, особливо в умовах запровадження інноваційного навчання.

2. Обґрунтовано зміст, показники та особливості впливу інтерактивного навчання та психологічного супроводу на особистість; встановлено, що навчання, зокрема

інтерактивне, є зовнішнім чинником розвитку особистості. Оскільки, молодший шкільний вік дослідниками визначається як сенситивний у навчанні, вихованні і розвитку особистості, є періодом позитивних змін та перетворень, що відбуваються з особистістю, то якраз психологічна гра дозволяє досягати цієї мети.

3. Емпірично досліджено вплив інтерактивного навчання на розвиток психічних процесів, зокрема на розумовий розвиток молодших школярів. Доведено важливість застосування психологічних ігор у поєднанні з постійним психологічним супроводом, що: активізують пізнання школярів, позитивно позначаються на мотивації учіння, приводять до зниження рівня тривожності, забезпечують комфортне й радісне опанування знаннями та навичками під час уроків у школі. Визначено вплив інтерактивного навчання на розвиток особистості молодших школярів, так як саме у грі дитина є безтурботною, психологічно розкутою і більше, ніж коли-небудь, здатною на повне вираження свого власного "Я". Акцентовано, що з позиції інтерактивного навчання завдання вчителя полягає у тому, щоб простежити динаміку розвитку учня, визначити його особисті переваги у роботі з навчальним матеріалом, тобто пізнати учня як особистість, розкрити та розвинути його індивідуальні здібності.

4. Встановлено, що саме інтерактивне навчання, зокрема психологічні ігри та постійний психологічний супровід як специфічна форма організації пізнавальної діяльності, сприяють вияву внутрішнього потенціалу, оптимізують розумовий розвиток молодшого школяра, створюють комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Доведено вплив інтерактивного навчання та психологічного супроводу на формування в них високого рівня мотивації до навчання та рівень згуртованості класних колективів; покращення вибірковості і концентрації уваги; покращення логічної і механічної пам'яті та зниження рівня тривожності у молодших школярів.

5. Розроблено та апробовано програму розвитку особистості молодших школярів засобами психолого-педагогічного впливу, на базі якої розроблено методичні рекомендації для вчителів молодших класів, вихователів груп подовженого дня, шкільних психологів та батьків задля забезпечення позитивного впливу інтерактивного навчання на розвиток особистості молодшого школяра, за результатами аналізу досліджень розроблено рекомендації щодо проведення психологічних ігор та створенню безпечного середовища. Доведено необхідність створення певних умов, що надають більші можливості для організації навчального процесу. До таких умов відносяться: багатосторонній тип комунікації, що відтворюється в навчальному процесі; сприятлива, позитивна психологічна атмосфера в класі під час уроку; доброзичливий демократичний стиль спілкування.

Значить, використання новітніх психологічних технологій в учбово-навчальній ігровій діяльності дало можливість ефективно здійснювати розв'язання навчально-ігрових задач, тобто нам вдалося реалізувати принцип самостворення суб'єкта навчання.

Отже, результати проведеного дослідження підтверджують, що одним із провідних чинників розвитку особистості молодшого школяра виступає інтерактивне навчання у поєднанні з постійним психологічним супроводом.

Перспективи подальшої наукової роботи полягають у подальшому удосконаленні інтерактивних методів навчання, зокрема психологічних ігор, їх впровадженні у

навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів та підвищенні навчальної і загальної самоефективності учнів, завдяки постійному психологічному супроводу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

а) Методичні посібники:

1. Підлісна С.В. Використання психологічних вправ на уроках в початковій школі. *Психолого-педагогічні засади інноваційних технологій розвитку особистості* [методичний посібник] / за ред. С.Д. Максименка. Київ, 2021. С.24–30. 169 с.

2. Підлісна С.В. Впровадження сугестивних методів у роботу вчителя початкових класів *Психолого-педагогічні засади інноваційних технологій розвитку особистості* [методичний посібник] за ред. С.Д. Максименка. Київ, 2021. С.91–99. 169 с.

3. Підлісна С.В. Психологічні ігри як засіб інтерактивного навчання у початковій школі [методичний посібник] / за ред. С.Д. Максименка. Київ, 2020. 72 с.

4. Підлісна С.В. Використання психологічних вправ на уроках у початковій школі *Психологічний супровід як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів* [методичний посібник] / за ред. С.Д. Максименка. Київ, 2015. С.21–27.

б) Статті у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України:

5. Підлісна С.В. Учбова діяльність як провідний чинник розвитку особистості молодшого школяра *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України; за ред. С.Д. Максименка. Київ, 2017. Т. V, вип. 17. С. 101–109.

6. Підлісна С.В. Аналіз впливу інтерактивних уроків на зниження рівня шкільної тривожності учнів початкової школи *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України; за ред. С.Д. Максименка. Київ, 2019. Т. V, вип. 19. С. 187–195.

Статті у наукових фахових зарубіжних виданнях:

7. Підлісна С.В. Інтерактивне навчання як чинник розвитку особистості *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI (64), Issue: 154, 2018 Feb. С.80–83.

в) Статті у фахових виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних:

8. Підлісна С.В. Вплив інтерактивного навчання на рівень розумового розвитку молодшого школяра *Психологічний часопис* Vol 6 No 12 (2020). С 80–91.

9. Підлісна С.В. Експериментальне дослідження впливу інтерактивного навчання як чинника розвитку особистості молодшого школяра *Психологічний часопис* Vol 7 No 2 (2021). С 46–58.

г) Статті у збірниках матеріалів наукових конференцій:

10. Підлісна С.В. Учбова діяльність молодшого школяра та її структура *Соціокультурні та психологічні виміри особистості*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Херсон, 26–27 вересня 2019 р.) Херсон, 2019. С. 244–247.

11. Підлісна С.В. Роль інтерактивного навчання у розвитку особистості *Новини на научних прогрес 2019*: матеріали за XV Міжнародна научна практична конференція (Софія, 15–22 августа 2019) Volume 3. С.72–74.

12. Підлісна С.В. Вплив інтерактивних уроків на зниження рівня шкільної тривожності учнів початкової школи *Proceedings of academic science – 2019: Materials of XV international research and practice conference* (Sheffield, August 30 September 7 2019) Volume 5. С. 22–25.

13. Підлісна С.В. Інтерактивне навчання як чинник розумового розвитку молодшого школяра *European scientific discussions IV* матеріали Міжнародної научно-практичної конференції (Рим, 26–28 февраля 2021 года). Італія. С.447–450. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-european-scientific-discussions-26-28-fevralya-2021-goda-rim-italiya-arhiv/>.

АНОТАЦІЇ

Підлісна С.В. Інтерактивне навчання як чинник розвитку молодшого школяра. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Київ, 2021.

Дисертаційне дослідження присвячене аналізу впливу інтерактивного навчання, зокрема психологічних ігор та постійного психологічного супроводу, на розвиток особистості молодшого школяра. Здійснено теоретичний аналіз існуючих наукових підходів до дослідження проблеми учбової діяльності та інтерактивного навчання, розкрити психологічний зміст цих понять, його структуру.

Описано етапи організації емпіричного дослідження розвитку психічних процесів молодших школярів; обґрунтовано вибір психодіагностичних методик, наведено та проаналізовано результати дослідження розвитку особистості молодшого школяра. Теоретично обґрунтовано зміст, показники та особливості впливу інтерактивного навчання на особистість молодшого школяра.

Проаналізовано особливості, умови та основні чинники становлення молодшого школяра. Встановлено, що саме інтерактивне навчання, зокрема психологічні ігри та постійний психологічний супровід як специфічна форма організації пізнавальної діяльності, сприяє вияву внутрішнього потенціалу, оптимізує розумовий розвиток молодшого школяра, створює комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність й інтелектуальну спроможність.

Доведено вплив інтерактивного навчання на: формування в них високого рівня мотивації до навчання та рівень згуртованості класних колективів; покращення вибірковості і концентрації уваги; покращення логічної і механічної пам'яті, зниження рівня тривожності у молодших школярів.

Зроблено висновок про те, що ефективним засобом розвитку розумових здібностей молодшого школяра є нові методи інтерактивного навчання, зокрема психологічна гра, в поєднанні з постійним психологічним супроводом.

Розроблено та апробовано програму розвитку особистості молодших школярів засобами психолого-педагогічного впливу, на базі якої розроблено методичні рекомендації для вчителів молодших класів з метою активізації пізнання школярів, мотивації до учіння та навчання, зниження рівня тривожності учнів, забезпечення комфортного й радісного опанування знаннями та навичками під час уроків у початковій школі, тобто позитивного впливу інтерактивного навчання на розвиток особистості молодшого школяра.

Ключові слова: молодший школяр, розвиток особистості, чинники розвитку особистості, інтерактивне навчання, психологічна гра, психологічний супровід, шкільна тривожність.

Подлесная С.В. Интерактивная учеба как фактор развития младшего школьника. – Квалификационный научный труд на правах рукописи

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология – Институт психологии имени Г. С. Костюка НАПН Украины, Киев, 2021.

Диссертационное исследование посвящено анализу влияния интерактивного обучения, в частности психологических игр, на развитие личности младшего школьника. Осуществлен теоретический анализ существующих научных подходов к исследованию проблемы учебной деятельности и интерактивного обучения, раскрыто психологическое содержание этих понятий, его структуру.

Теоретически обосновано содержание, показатели и особенности влияния интерактивного обучения на личность младшего школьника.

Проанализированы особенности, условия и основные факторы становления младшего школьника.

Установлено, что именно интерактивное обучение, в том числе психологические игры и постоянное психологическое сопровождение как специфическая форма организации познавательной деятельности, способствует проявлению внутреннего потенциала, оптимизирует умственное развитие младшего школьника, создает комфортные условия обучения, при которых каждый ученик чувствует свою успешность и интеллектуальную состоятельность.

Эмпирическое исследование проводилось в течение 2012–2020 гг. на базе Киево-Печерского лицея №171 «Лидер» города Киева и было лонгитюдным. Исследование охватило 366 учащихся в возрасте 6–10 лет, учащихся Киево-Печерского лицея № 171 «Лидер». Разработка авторской программы проводилась в рамках опытно-экспериментальной работы Всеукраинского уровня в период 2015–2020 гг. научно-исследовательской работы лаборатории психологии обучения им. И.А. Сينيцы Института психологии имени Г.С. Костюка АПН Украины: «Деятельностная самореализация личности в образовательном пространстве» и «Психологические измерения личностного взаимодействия субъектов образовательного пространства в контексте гуманистической парадигмы».

Формировальный эксперимент подтвердил истинность гипотезы: разработанная и внедренная программа положительно влияет на развитие личности ученика и

позволяет максимально оптимизировать процесс его полноценного личностного развития.

Доказано влияние интерактивного обучения на: формирование у учеников высокого уровня мотивации к обучению и уровень сплоченности классных коллективов; улучшение избирательности и концентрации внимания; улучшение логической и механической памяти, снижение уровня тревожности у младших школьников. Поскольку, младший школьный возраст исследователями определяется как сенситивный в обучении, воспитании и развитии личности, является периодом позитивных изменений и преобразований, происходящих с личностью, поэтому как раз психологическая игра мягко и без принуждения позволяет достигать этой цели.

Сделан вывод о том, что эффективным средством развития умственных способностей младшего школьника есть новые методы интерактивного обучения, в частности психологическая игра в сочетании с постоянным психологическим сопровождением.

Разработана и апробирована программа развития личности младшего школьника, на основании которой, разработаны методические рекомендации для учителей начальных классов с целью активизации познавательной деятельности учащихся, мотивации к обучению, снижению уровня тревожности младших учеников, обеспечение комфортного и радостного усвоения умений и навыков во время уроков в начальной школе, то есть обеспечения положительного влияния интерактивного обучения на развитие личности младшего школьника.

Теоретическое значение диссертационного исследования заключается в том, что автором расширена сущность понятия «интерактивное обучение», теоретическом обосновании влияния интерактивного обучения и психологического сопровождения на личность младших школьников, определение путей оптимизации психических процессов, обосновании психологических условий для саморазвития и самореализации учащихся начальных классов.

Практическое значение полученных результатов заключается в том, что полученные результаты могут стать основой для дальнейших научных исследований. Полученные данные исследования обогащают практику психологических вопросов диагностической, развивающей, воспитательной работы в учебных заведениях, способствуют решению задач психологического сопровождения, направляют усилия психологов и учителей на использование новых эффективных методов интерактивного обучения. Предложенный нами метод психологической игры позволяет активизировать познавательную деятельность младших школьников. Достижения исследования рекомендуется использовать в своей работе учителям, практическим психологам, воспитателям группы продленного дня, при подготовке и повышении квалификации работников образования.

Ключевые слова: младший школьник, развитие личности, факторы развития личности, интерактивное обучение, психологическая игра, интерактивный урок, школьная тревожность.

S.V. Pidlisna Interactive learning as a factor in the development of a younger pupils. – A qualifying scientific work, manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Psychological Sciences the in the specialty 19.00.07 - pedagogical and age psychology - Institute of Psychology named after G. S. Kostyuk National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kiev, 2021.

The dissertation is dedicated to the analysis of the influence of interactive learning, namely to psychological games on the development of elementary school pupils. There has been theoretical evaluation of the existing science-based approaches to the educational research and interactive learning. There has been investigation of the scope of psychological profile and structure within this analysis. Scientific credence, factors and aspects of the influence of interactive learning on personality of elementary school pupils have been also researched. The elementary school pupils' specifics, conditions and main factors of the development of the personality formation have gone through this analysis.

It is clearly defined that exactly interactive learning including psychological games and permanent psychological support as a specific organizational form of cognitive activity stimulates internal potential, optimizes mental development of elementary school pupils, creates comfortable conditions for learning where each student feels his success and brainpower.

In the course of the analysis the influence of the interactive learning has been proved on the following: formation of a high level motivation for learning and class groups level cohesion; concentration and attention span; logical and mechanical memory improvement and reduction of the anxiety level of elementary school pupils.

The conclusion has been drawn about new interactive learning methods particularly psychological games together with permanent psychological support which are an efficient instrument for pupils' intellectual growth and development.

The author grounded theoretical principles and recommendations approved and implemented in the educational process of Kyiv-Pechersk Lyceum #171 "Leader", with the new methods of interactive learning. The development of the training program was carried out within the research and experimental work of All-Ukrainian level during the period 2015–2020 of the research laboratory of age psychophysiology of G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine on the topic: "The system of psychological and pedagogical techniques in the educational process of a comprehensive school in the conditions of differentiated personality oriented education".

Program for the development of a person's younger pupils with means of psychological and pedagogical influence for elementary school teachers have been developed and tested in order to ensure the positive impact of interactive learning on the pupil's personality development in elementary school.

Key words: junior schoolchild, personality development, educational activity, personality development factors, interactive learning, interactive learning technologies, personality, socialization, interactive lesson, psychological exercise, elementary school student, school anxiety.

Гарнітура Таймс. Формат 60x84/16.
Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 10.04.2021. Замовлення 149.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (068) 126-49-26
E-mail: lesya3000@ukr.net